

เมืองนิมิตรของมาลัย ชูพินิจ*

ดร. รื่นฤทัย ลัจจพันธุ์**

ประวัติของมาลัย ชูพินิจ

กำเนิด

มาลัย ชูพินิจเป็นบุตรของนางสอน และนางระเบียบ ชูพินิจ เกิดวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ณ บ้านริมฝั่งแม่น้ำปิง ตำบลคลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชร บิดามารดาประกอบอาชีพค้าไม้สักไม้กระยาเลย มาลัย ชูพินิจจึงมีประสบการณ์วัยเด็กในการติดตามบิดามารดา นำแพไม้ถ่องน้ำเจ้าพระยาจากจังหวัดกำแพงเพชรลงมาขายที่ปากน้ำโพ จากชีวิตในวัยเยาว์นี้ ถูกนำมาสร้างสรรคในงานเขียนหลายเรื่อง เช่น **ทุ่งมหาราช** เมื่อมาลัย ชูพินิจยึดอาชีพนักเขียนในเวลาต่อมา

การศึกษา

มาลัย ชูพินิจจบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนประจำจังหวัด และย้ายเข้ามาเรียนต่อที่กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ โดยเข้าเรียนที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุขจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ระหว่างที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้พำนักอยู่ที่บ้านของพระยามหาอำมาตยาธิบดี ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ห้องสมุดซึ่งมีหนังสือมากมายหลายประเภทที่บ้านท่านเจ้าคุณอำมาตย์ฯ ต้นตระกูล “วิริยศิริ” นี้เองที่เป็นจุดกำเนิดของผลงานสร้างสรรค์ของมาลัย ชูพินิจ เช่น **ศึกอนงค์** นวนิยายอิงพงศาวดารที่เริ่มสร้างชื่อเสียงให้ “ม. ชูพินิจ” อย่างมาก หลังจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ แล้ว มาลัย ชูพินิจเข้าเรียนวิชาครู

* ปรับปรุงจากบทความบรรยายแก่นักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ทุกคนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๙ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

** รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

โดยได้ทุนจากกระทรวงธรรมการ เนื่องจากในขณะนั้นฐานะทางบ้านอยู่ในภาวะขาดแคลนเพราะการค้าไม่ประสบความสำเร็จทุนย่อยยับ เมื่อสำเร็จวิชาครูแล้วเขาจึงได้เรียนต่อจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ขณะเข้าเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบ มาลัย ชูพินิจเรียนกวดวิชาภาษาอังกฤษภาคค่ำที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ด้วย

การประกอบอาชีพ

มาลัย ชูพินิจเริ่มอาชีพวิชาครูที่โรงเรียนวัดสระเกศ และหารายได้เสริมด้วยการเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ รับจ้างแปลหนังสือ เขียนเรื่องสั้นและนวนิยาย และทำหนังสือพิมพ์สารสหาย หลังจากประกอบอาชีพครูได้ ๒ ปี ครูมาลัย* ก็ลาออกไปทำงานหนังสือพิมพ์เต็มตัว ด้วยการล่องใต้ไปทำหนังสือพิมพ์ไทยใต้ ได้หนึ่งปีแล้วกลับขึ้นมากรุงเทพฯ ได้ร่วมงานกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันคือกุหลาบ สายประดิษฐ์ ทำหนังสือพิมพ์หลายเล่ม ได้แก่ เสียงไทย บางกอกการเมือง สุภาพบุรุษ ไทยใหม่ ผู้นำประชาชาติ ประชามิตร ประชามิตร-สุภาพบุรุษ ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๙ มาลัย ชูพินิจหยุดงานหนังสือพิมพ์ชั่วคราว ไปทำสวนมะพร้าวและไร่ถั่วเหลืองที่อำเภอวังด้ง จังหวัดชุมพร อันเป็นฉากของนวนิยายเรื่องแผ่นดินของเรา หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ มาลัย ชูพินิจได้รับเชิญจากนายอารีย์ ลีวีระ ร่วมก่อตั้งบริษัทไทยพณิชยการ ยุคใหม่ ในฐานะที่ปรึกษาและหุ้นส่วน บริษัทไทยพณิชยการจำกัดมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สามารถขยายงานจนมีหนังสือพิมพ์ในเครือจำนวน ๑๐ ฉบับ นอกจากตำแหน่งที่ปรึกษาหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย ซึ่งเป็นหนึ่งในเครือของบริษัทพณิชยการ จำกัด และเป็นหนังสือพิมพ์ที่ขายได้มากที่สุดและได้รับความนิยมมากที่สุดในยุคนั้น มาลัย ชูพินิจยังเป็นผู้ควบคุมนโยบาย เป็นผู้ตรวจรูปลักษณ์ความเรียบร้อยของหนังสือก่อนขึ้นแท่น โดยเฉพาะหน้า ๑ เป็นผู้เขียนบทบรรณาธิการ เขียนคอลัมน์ประจำ เช่น “ระหว่างบรรทัด” “ป.ล.” “คอลัมน์วิจารณ์หนังสือ” เขียนสารคดี นวนิยายและเรื่องสั้น โดยใช้นามปากกาต่างๆ กัน ที่รู้จักกันดีได้แก่ ม. ชูพินิจ, นายฉันทนา, แม่อนงค์, น้อย อินทนนท์,

* ในบทความนี้ ผู้เขียนขอเรียกมาลัย ชูพินิจ ว่าครูมาลัย มิใช่เพราะท่านเคยประกอบอาชีพเป็นครูในวัยหนุ่ม และเคยเป็นอาจารย์พิเศษในคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษระดับอุดมศึกษา แต่ครูมาลัยเป็นแบบอย่างของการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและสอนเรื่องโลก เรื่องชีวิต ผ่านวรรณกรรมและข้อเขียนต่างๆ ของท่าน อันควรค่าแก่การยกย่องอย่างสูงนี้กระวีคุณว่าครูได้อย่างเต็มปาก

สมิงกะห่อง, เรียมเอง ฯลฯ” กล่าวกันว่ามาลัย ชูพินิจ เขียนหนังสือคนเดียวได้ทั้งเล่ม เพราะสามารถเขียนหนังสือได้ทุกประเภท

มาลัย ชูพินิจใช้ชีวิตนักหนังสือพิมพ์และนักประพันธ์ที่บริษัทหนังสือพิมพ์การจำกัด เป็นเวลานานถึง ๑๗ ปี นับแต่ก่อตั้งจนถึงแก่กรรมในวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

ชีวิตนักประพันธ์

มาลัย ชูพินิจเริ่มงานเขียนด้วยการทำหนังสือพิมพ์ในห้องเรียนชั้นมัธยมที่ วัดบพิตรพิมุขเช่นเดียวกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ ทำหนังสือพิมพ์ให้โรงเรียนเทพศิรินทร์ และทำนองเดียวกับนักเรียนร่วมรุ่นส่วนใหญ่ทั่วไป มาลัย ชูพินิจเขียนหนังสือจริงจัง เมื่อทำงานเป็นครู โดยเขียนเรื่องสั้นไปลงหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ ไม่ได้ค่าเรื่อง แต่ได้เป็นสมาชิกพิเศษอ่านหนังสือฟรี เพราะในยุคปลายรัชกาลที่ ๖ และต้นรัชกาลที่ ๗ วงการประพันธ์เป็นวงการของคนชั้นสูงมีฐานะ ชาติตระกูลและการศึกษา และถือว่าการประพันธ์เป็น “ของเล่น” อย่างหนึ่งเช่นเดียวกับเล่นไม้ดัดหรือสะสมไม้เท้า” นักประพันธ์ที่มีได้เป็นคนชั้นสูงหรือมีการศึกษาสูงก็พอใจเพียงแค่นี้ผลงานสร้างสรรค์ของตนได้ลงพิมพ์ในหนังสือเท่านั้น ส่วนเจ้าของสำนักพิมพ์ก็รู้สึกว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่ยุติธรรมแล้ว คือให้เนื้อที่หน้ากระดาษของหนังสือพิมพ์ในการเผยแพร่ผลงานของใครคนหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้เป็นดังที่ สด คุรุมาะโรหิต บันทึกไว้ว่า

“ความจริงในยุคนั้น แม้ท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์จะไม่มีเจตนาจะกินแรงเราเลย แต่ก็เหมือนกินแรง เพราะไม่มีหนังสือพิมพ์ฉบับไหนจ่ายค่าเขียนให้เราสักแดงเดียว เขาถือว่าการที่ลงพิมพ์เรื่องที่เรารู้อุดส่าหัดนอนตากยุงเขียนส่งไปให้นั้นเป็นการตอบแทนที่คุ้มค่าอยู่ในตัวแล้ว รางวัลแท้ๆ ที่เราได้รับก็คือได้เป็นสมาชิกพิเศษอ่านหนังสือฟรี ซึ่งถือกันว่าเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ เชิดหน้าชูตา ใกล้เคียงประมาณมิได้ นักเขียนผู้ทำตัวเหมือนคนใจดีเหล่านี้ไม่รู้สึกละแฉกอะไรเลย ขออย่างเดียวให้ท่านบรรณาธิการตีพิมพ์เรื่องของเขานั่น เขาก็พอใจเป็นที่สุดแล้ว”^๖

^๖ สมบัติ จำปาเงิน รวบรวมไว้ได้ ๓๒ นามปากกา ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ตรวจสอบได้

^๗ สุธีรา สุขนิยม, *ประวัติมาลัย ชูพินิจ*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การเวก, ๒๕๒๒ หน้า ๑๘.

^๘ สด คุรุมาะโรหิต “ผู้บุกเบิกงานเขียนและงานหนังสือพิมพ์” นักเขียน ฉบับพิเศษ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๔, สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔, หน้า ๑๕๑. (บทความนี้พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ *ระหว่างชีวิต* ของ มาลัย ชูพินิจ)

จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๓๒ จึงมีการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนความคิดจากการเขียนหนังสือเพื่อชื่อเสียงและความพึงพอใจส่วนตัวมาเป็น “งาน” และกลายเป็นอาชีพต่อไป ซึ่งกุหลาบ สายประดิษฐ์ แสดงความคิดเห็นไว้ในคำแถลงของหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษรายักษ์ ฉบับปฐมฤกษ์ ตอนหนึ่งว่า*

“สำหรับหนังสือพิมพ์ที่ออกเป็นรายักษ์หรือรายเดือน ดูเหมือนยังไม่เคยมีฉบับใดได้นำประเพณีการซื้อเรื่องเข้ามาใช้ การซึ่งเราจะกระทำขึ้นเป็นครั้งแรกนี้ก็เพราะเห็นว่า ถึงเวลาอันสมควรที่จะกระทำแล้ว อะไรทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ก็ยอม ต้องอาศัยการตั้งต้นทั้งสิ้น ถ้าปราศจากการตั้งต้นเสียแล้ว อะไรซึ่งน่าจะเกิดขึ้นหรือจำเป็นต้องให้เกิดขึ้นก็ไม่อาจที่จะเกิดขึ้นได้ การประพันธ์ของชาวเราทุกวันนี้เป็น “เล่น” เสียตั้ง ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ที่จัดว่าเป็น “งาน” เห็นจะได้สัก ๑๐ เปอร์เซ็นต์ ดอกกระมัง บัดนี้จึงควรเป็นเวลาที่เราจะช่วยกันเปลี่ยนโฉมหน้าการประพันธ์ให้พ้นจาก “เล่น” มาเป็นงานอีกสักอย่างหนึ่ง”

มาลัย ชูพินิจ เป็นนักเขียนที่สามารถเขียนหนังสือได้หลายประเภท จากที่เริ่มเขียนหนังสือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ จนถึง ๒๕๐๘ รวม ๓๑ ปี สามารถจำแนกงานเขียนได้เป็น ๖ ประเภท คือ นวนิยาย เรื่องสั้น บทละครซึ่งมีทั้งบทละครพูด บทละครวิทยุและโทรทัศน์ คอลัมน์ประเภทต่างๆ ทั้งด้านกีฬา หนังสือ เศรษฐกิจ การเมือง ครอบครัว ฯลฯ สารคดี และงานแปล แต่ละประเภทจะสร้างสรรคงานไว้เป็นจำนวนมากจนแทบไม่น่าเชื่อว่าจะมีนักประพันธ์คนใดสามารถทำงานได้มากถึงเพียงนี้ คุรุมาลัยแต่งบทละครพูดไว้ ๓๐ เรื่อง เขียนบทละครโทรทัศน์ให้คณะกัญชวลีฯ เฉลี่ยเดือนละ ๑ เรื่องติดต่อกัน ๓ ปี เขียนบทละครวิทยุเรื่องล่องไพร สัปดาห์ละครครั้ง เป็นเวลา ๕ ปีเต็ม เขียนคอลัมน์ให้หนังสือพิมพ์หลายฉบับ ฉบับละหลายคอลัมน์ เขียนคอลัมน์ “ระหว่างบรรทัด” ให้พิมพ์ไทยรายวันตั้งแต่ฉบับปฐมฤกษ์ติดต่อกันทุกวันเป็นเวลา ๑๗ ปี จึงน่าจะมีข้อเขียนหลายพันชิ้น เรื่องสั้นที่ยังเหลือให้พอหาอ่านได้มี ๕๐๐ เรื่อง จากประมาณ ๒๐๐๐ เรื่อง และมักใช้นามปากกาว่า “เรียมเอง”

ส่วนนวนิยาย ไม่มีต้นฉบับครบทุกเล่ม แต่สุธีรา สุชนิยม รวบรวมรายชื่อได้ ๔๘ เรื่อง มีทั้งนวนิยายและนวนิยายขนาดสั้น ดังนี้ เกิดชาติหนึ่ง, เกิดเป็นหญิง,

* สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “สุภาพบุรุษ...มนุษย์ภาพ “ศรีบูรพา” กุหลาบ สายประดิษฐ์” คือ อีสสรชน คือคนดี คือศรีบูรพา, กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก, ๒๕๔๘. หน้า ๙๑. (หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบชาติกาล ๑๐๐ ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา))

เกิดคนเดียว, เกียรติศักดิ์รักของข้า, แก้วตา, ความรักกลอยมา, ชัยชนะของพิมพ์, ข้าวฟาดินสลาย, ชายชาติตรี, ชายสามหน้า, แชมป์โลก, ดงเศรษฐี, ดาบอำมาตย์, ตะวันหลังเลือด, พุ่มหาราช, ธาตุดิน, ธาตุรัก, นาน้ำลาด, นามหล่อนคือหญิง, น้ำใต้ดอก, น้ำเหนือเริ่มลด, บ้านเกิด, บ้านสร้าง, แผ่นดินของเรา, แผ่นดินเลือด, ฟ้าสาว, มัทนา, แม่ปิง, เมืองนิมิตร, ยกสุตท้าย, ยอดทหารหาญ, ลมแดง, ล่องไพร, ล้าฟ้า, ลูกไพร, วัยแห่งนิยาย, ศาสนารัก, ศิכוןงค์, สงครามชิงนาง, สวรรค์ในรัก, สวนหงส์, สามชีวิต, สายทอง, สูดหนทาง, สิวสันต์, เสือจำศีล, เหตุเกิดเมื่อเที่ยงวัน, และ อุดมคติ

ในจำนวนเหล่านี้ เรื่องเด่นๆ เป็นที่รู้จักกันดี คือ แผ่นดินของเรา, ล่องไพร, พุ่มหาราช, บ้านสร้าง, ศิכוןงค์, เกิดเป็นหญิง, เมืองนิมิตร และ ข้าวฟาดินสลาย

เมืองนิมิตร: อุดมการณ์เพื่อชาติและสันติภาพของโลก

ในวงวรรณกรรมร่วมสมัยของไทย มีนวนิยายเรื่องเมืองนิมิตร ๒ เรื่อง คือ เมืองนิมิตร หรือชื่อเดิมว่า ความฝันของนักอุดมคติ ของ ม.ร.ว. นิมิตมงคล นวรัตน์ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ และเมืองนิมิตร ของ “เรียมเอง” แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ นวนิยายเรื่องเมืองนิมิตร^๑ ของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ เป็นที่รู้จักแพร่หลายกว่า ทั้งๆ ที่เป็นวรรณกรรมเพียงไม่กี่เรื่องในชีวิตของนักประพันธ์ผู้นี้^๒ ในหนังสือประวัติ

^๑ พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ปี ๒๕๒๙ โดยสำนักพิมพ์ถนนหนังสือ ได้สะกดชื่อว่า เมืองนิมิตร ตามพจนานุกรม แต่เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๒ โดยสำนักพิมพ์กะทอม ป.ล. ได้กลับมาสะกดว่า เมืองนิมิตร ตามเจตนารมณ์เดิมของผู้ประพันธ์

^๒ ผลงานของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ได้แก่ นวนิยายเรื่อง บุญกรรมทำแต่ง (ต้นฉบับถูกยึดทำลายระหว่างติดคุกครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๖) ตำราเรียนภาษาอังกฤษโดยวิธีตัด (เขียนระหว่างติดคุกครั้งแรกและใช้สอนเพื่อนนักโทษในคุก) พรรคการเมืองสยามและต่างประเทศ (เขียนหลังพ้นโทษจากการติดคุกครั้งแรก พิมพ์จำหน่ายแต่แล้วถูกริบทำลายทั้งหมด) นวนิยายเรื่อง The Sight of Future Siam (เขียนประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๒ เมื่อติดคุกครั้งที่ ๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษมีอยู่แต่ไม่ครบถ้วน ม.ร.ว. นิมิตรมงคลเขียนใหม่เป็นภาษาไทยชื่อ ความฝันของนักอุดมคติ พ.ศ. ๒๕๔๗ เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๒ ภรรยาของท่านคือ ม.ร.ว. บรรจบพันธุ์ นวรัตน์ ณ อยุธยา เปลี่ยนชื่อเป็น เมืองนิมิตร เพื่อให้เป็นระลึกแก่ผู้ประพันธ์ ต่อมามีการพิมพ์อีกครั้งในปี ๒๕๓๔ โดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทย ม.ล. ชัยนิมิตร นวรัตน์ ได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็น “ความฝันของนักอุดมคติ” เพื่อรักษาเจตนารมณ์และอุดมคติของท่านบิดาไว้) บันทึกความจริงเรื่อง ชีวิตแห่งการกบฏสองครั้ง (ต้นฉบับภาษาอังกฤษชื่อ The Victim of the Two Political Purge แต่งขึ้นหลังถูกจำคุกครั้งที่ ๒ (อ่านต่อหน้า ๑๒๓)

วรรณกรรมร่วมสมัยทุกเล่มจะกล่าวถึงนวนิยายเรื่องนี้ และได้รับยกย่องให้เป็น ๑ ใน ๑๐๐ เล่มหนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน^๔ ทั้งนี้เพราะเป็นนวนิยายการเมืองของไทยรุ่นแรก ผู้ประพันธ์มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญ คือ กบฏบวรเดช ในปี ๒๔๗๖ ทำให้ถูกจับขังคุกและได้รับการพิพากษาจากศาลพิเศษให้จำคุกตลอดชีวิตในปี ๒๔๘๑ ต้นฉบับเดิมของเรื่อง **เมืองนิมิตร** เป็นภาษาอังกฤษ และ นวนิยายเรื่องนี้เป็นเหตุให้ผู้ประพันธ์ถูกเนรเทศไปอยู่เกาะเต่า เพราะฝ่ายรัฐเห็นว่านวนิยายเรื่องนี้เป็นภัยร้ายแรงต่อความสงบสุขของประเทศชาติ ม.ร.ว. นิมิตรมงคลถูกคุมขังอยู่ที่เกาะเต่าเป็นเวลา ๓ ปีจึงได้รับการปล่อยตัวเมื่อนายควง อภัยวงศ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

ภาพปกหนังสือเมืองนิมิตร
ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๔๔

ส่วนนวนิยายเรื่อง **เมืองนิมิตร** ของ “เรียบเรียง” มิได้แต่งโดยตั้งชื่อเลียนแบบ **เมืองนิมิตร** ของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ แต่ประการใด เพราะนวนิยายของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคลใช้ชื่อว่า **ความฝันของนักอุดมคติ** มาโดยตลอด จนกระทั่งในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นต้นมาจึงใช้ชื่อใหม่ว่า **เมืองนิมิตร** ส่วน **เมืองนิมิตร** ของ เรียบเรียง ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในสยามสมัยรายสัปดาห์ ตั้งแต่ ๒๘ กันยายน ๒๔๙๖ จนถึง ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๗ เมื่อจบแล้วยังไม่ได้มีการรวมเล่ม ในคำนำเมื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์ ถนนหนังสือได้กล่าวถึงมูลเหตุของการจัดพิมพ์ว่าเป็นเพราะเมื่อครั้งที่ครูมาลัยให้ข้อมูลแก่

พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๕) บทละครเรื่อง **A Drama : The Emerald's Cleavage** (ดร. ขาววิทย์ เกษตรศิริ แปลเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า **รอยร้าวของมรกต** ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิชสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นเมื่อติดคุกครั้งที่ ๒ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม) และ **ลิลิตเทวราชพิศภาพบนลานอโศก** (ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๒)

อ้างอิง **ชีวิตและงานของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์**, กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, ๒๕๓๔.

^๔ วิทยากร เชียงกูล, และคณะ, **สารานุกรมแนะนำหนังสือดี ๑๐๐ เล่มที่คนไทยควรอ่าน**, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๒.

คุณสุธีรา สุขนิยมในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องมาลัย ชูพินิจและผลงานประพันธ์ คุรุมาลัย ได้ให้รายชื่อนวนิยายเรื่องเด่น ๑๑ เรื่อง และเรื่องหนึ่งในจำนวนนั้นคือเรื่อง**เมืองนิมิตร** ดังนั้น นวนิยายเรื่องนี้จะไม่เป็นที่รู้จักโด่งดังเท่ากับนวนิยายเรื่อง**แผ่นดินของเรา** หรือ**ทุ่งมหาธาตุ** แต่เป็นนวนิยายที่ผู้ประพันธ์ชื่นชอบ และผู้อ่านร่วมสมัยจนถึงสมัยหลัง ก็พบว่ามีความน่าสนใจ เพราะเป็นนวนิยายที่แสดงอุดมการณ์อย่างสูงของมนุษย์ต่อชาติ บ้านเมือง รวมทั้งผู้เขียนแสดงทัศนคติวิพากษ์สังคม และค่านิยมเหลวไหลในยุคนั้นอย่าง น่าสนใจ

นวนิยายเรื่องนี้แต่งขึ้นหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา ๙ ปี แต่เนื้อหาของนวนิยาย เรื่องนี้กล่าวถึงเหตุการณ์ย้อนกลับไปในช่วงสงคราม ซึ่งประเทศไทยได้รับผลกระทบ จากสงครามครั้งนี้ด้วย เนื่องจากญี่ปุ่นใช้ไทยเป็นฐานทัพเดินทางไปรบกับทหารฝ่าย สัมพันธมิตรในมาลายู พม่า และอินโดจีน ไทยจึงถูกถล่มด้วยกำลังอาวุธและระเบิดจาก กองทัพของฝ่ายสัมพันธมิตร บ้านเรือนได้รับความเสียหาย ผู้คนเสียชีวิต พิกการ หรือ ได้รับบาดเจ็บ รวมทั้งสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักเพราะภัยจากสงคราม คนกรุงส่วนหนึ่ง จึงอพยพไปอยู่ที่คลองแสนแสบจนกลายเป็นชุมชนใหญ่ และเป็นฉากของนวนิยายเรื่องนี้

แก่นความคิดของนวนิยายเรื่องนี้คือการแสดงความรักชาติของคนไทย ที่สละได้ แม้ชีวิตเพื่อรักษาเอกราชและความเป็นไท นวนิยายจึงนำเสนอการทำงานของบุคคล หลายฝ่าย ได้แก่ นายตำรวจใหญ่ เชื้อพระวงศ์ชั้นสูง คนไทยนอกประเทศ นักหนังสือพิมพ์ นายทหารญี่ปุ่นเชื้อสายไทย และชาวไร่ชาวนา บุคคลเหล่านี้เป็นเสมือนตัวแทนของ คนไทยหลายกลุ่ม ทั้งในและนอกประเทศ ทั้งฝ่ายรัฐและปัจเจกชน ทั้งชนชั้นสูงและ สามัญชน ทั้งปัญญาชนและชาวไร่ชาวนา ทุกคนทุกฝ่ายล้วนมีหัวใจดวงเดียวกันคือ รักชาติ และหวงแหนแผ่นดินถิ่นเกิดของตน จึงไม่ยอมให้ใครย่ำยี บุคคลเหล่านี้บางกลุ่ม แม้ดูเหมือนอยู่คนละฝ่ายแต่แท้ที่จริงแล้วต่างฝ่ายต่างทำงานในทางลับ หรือบ้างก็ ประสานงานเป็นเครือข่ายของกลุ่มทำงานใต้ดิน ที่เรารู้จักในนามของกลุ่มเสรีไทย ซึ่ง นวนิยายเล่มนี้หลีกเลี่ยงที่จะเอ่ยถึงโดยตรง

แก่นเรื่องนี้นำเสนอผ่านพฤติกรรมของตัวละครหลัก ๓ ตัว คือ ท่านอธิบดี (ซึ่งน่าจะหมายถึงพลตำรวจเอก หลวงอดุลเดชจรัส ซึ่งเป็นรองหัวหน้าเสรีไทย) รังสิต และ สุริยะ หรือสุวิทย์ (ซึ่งสุวิทย์ ว่องวิระ ผู้เขียนบันทึกของบรรณาธิการกล่าวว่า เป็น ตัวละครที่ “เรียมเอง” ดัดแปลงจาก สุริยะ เอบาต้า ชาวญี่ปุ่นซึ่งมีภรรยาเป็นคนไทย อาศัยและเรียนหนังสือในประเทศไทย มีเพื่อนฝูงจำนวนมาก เมื่อเกิดสงครามรัฐบาล

ญี่ปุ่นแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสารวัตรทหาร ทำหน้าที่สืบราชการลับในประเทศไทย)^๙ ในตอนแรกดูเหมือนทั้ง ๓ คนจะเป็นปฏิปักษ์กันเพราะต่างทำงานในสายงานของตน นั่นคือ

ท่านอธิบดีกรมตำรวจทำหน้าที่รักษากฎหมาย ควบคุมสื่อมวลชนไม่ให้เขียนข่าวกระทบกระเทือนความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับมหาสมุทรคือญี่ปุ่นตามนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในยุคนั้น นอกจากนี้ยังต้องคอยตามล่าตามล้าง “แนวที่ ๕” ของฝ่ายสัมพันธมิตรที่เข้ามาสืบราชการลับและประสานงานกับกลุ่มทำงานใต้ดินในประเทศไทย แต่ในขณะเดียวกันท่านอธิบดีก็ทำงานทางลับร่วมกับหน่วยใต้ดินของท่าน ดังที่บอกว่า “คนอย่างผมตายเพื่อไทยได้เท่าๆ กับคนทั้งหลายอื่นที่มีหัวใจเหมือนกัน” (หน้า ๑๔๙)

รังสิต เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่ไม่ยอมก้มหัวให้กับอำนาจรัฐ เขาไม่ยอมรายงานข่าวสงครามเพียงด้านเดียวจากสำนักข่าวโคเม็กซ์ของญี่ปุ่น เขาจึงไม่ได้รับการปันส่วนกระดาษพิมพ์ตามนโยบายของรัฐ ต้องลงทุนซื้อหากระดาษพิมพ์คุณภาพเลวแต่ราคาแพงและหายากในท้องตลาด รังสิตยอมขาดทุนในธุรกิจการทำหนังสือพิมพ์ แต่เขายืนยันการเป็นสื่อมวลชนที่ซื่อสัตย์ไม่ยอมให้คนไทยขาดทุนจากการไม่ได้รับข่าวหรือข้อมูลที่แท้จริง และขณะเดียวกันเขาให้หน้าหนังสือพิมพ์ส่งข่าวถึงหน่วยใต้ดินของไทยด้วย เขาจึงถูกเพ่งเล็งจากฝ่ายทหารญี่ปุ่นและฝ่ายรัฐไทย

ส่วนสุริยะ เป็นลูกครึ่งไทยญี่ปุ่น ที่ได้รับความกดดันจากครอบครัวของแม่ที่ไม่ยอมรับเขา เมื่อเกิดสงคราม รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งเขาเป็นทหาร ทำการรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรและสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวของคนไทย แต่ด้วยความรักคนไทยและเมืองไทยอันเป็นแผ่นดินแม่ ทำให้สุริยะกลายเป็นลูกพระอาทิตย์ผู้ทรยศ เขาเป็น spy หรือ แนวที่ ๕ ในห้องใต้ดินของไทย ที่มีศูนย์นัดพบอยู่ที่บ้านตาหวัง ซึ่งประกอบอาชีพเป็นคนแจวเรือจ้าง

ผู้ประพันธ์เผยความจริงดังกล่าวนี้ทีละน้อย จนในที่สุดผู้อ่านทราบว่าการทำงานของท่านอธิบดี รังสิต และสุริยะ เป็นการทำงานในเครือข่ายเดียวกัน และเป็นการทำงานด้วยอุดมการณ์ตรงกัน นั่นคือ รักชาติไทย ดังที่รังสิตครุ่นคิดด้วยความอึดเอิบใจ

^๙ “เรียมเอง” (นามแฝง), “บันทึกจากบรรณาธิการ”, เมืองนิมิตร, กรุงเทพมหานคร: กระท่อม ป.ล., ๒๕๔๔. หน้า ๑๑.

หลังจากรู้ว่าเขาไม่ได้ต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว แต่คนไทยทุกระดับได้ร่วมมือกันทำงานเพื่อประเทศชาติมาตมภูมิของตนเอง

“เขารู้ว่าแต่นี้ไป การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่แผ่นดินไทยเป็นตัวแทน... ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต... จะมีใช้การต่อสู้ที่โดดเดี่ยว หรือโดยบุคคลกลุ่มหนึ่ง กลุ่มใดโดยเฉพาะ หากจะเป็นการต่อสู้โดยทั่วไปสำหรับทุกคนที่ภาคภูมิใจในเชื้อชาติ ที่ตนเอากำเนิด ในอากาศที่ตนเกิดมาหายใจ และในแสงสว่างที่แรกพบ การต่อสู้เพื่อปิตุภูมิแต่นี้ไป จะเป็นทั้งทางกายและทางใจอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย สิ้นสุดกันที่สำหรับการซ่อนเร้นปิดบัง สิ้นสุดกันที่สำหรับความคลางแคลงระหว่างกันและกัน” (หน้า ๑๕๓)

นอกจากตัวละครหลักทั้งสามแล้ว แก่นเรื่องที่นำเสนออุดมการณ์ความรักชาติ ยังถ่ายทอดผ่านตัวละครที่เป็นคนเล็กๆ อย่างตาหวังและชาวบ้านอื่นๆ ซึ่งในยามปกติคือชาวบ้านที่หาเช้ากินค่ำไปวันหนึ่งๆ แต่ในยามสงครามคนเหล่านี้พร้อมที่จะพลีชีพของตนเพื่อแผ่นดิน ดังที่รังสิตกล่าวถึงว่า

“ตาหวังก็ทำนองเดียวกับชาวไร่ชาวนาและคนไทยตัวเล็กๆทั่วไป แก่อาจจะไม่เข้าใจในความหมายของประชาธิปไตยหรือเผด็จการ ชีวิตวันหนึ่งๆ ของแก่อายุที่การดิ้นรนต่อสู้จากอาหารมีอันนี้ไปสู่มือน้ำเท่านั้น แต่อย่างคนไทยผู้มีไฟเมืงกวอดเมืงทรายทั่วไป ทนที่ที่อิสรภาพของแกถูกปล้น ทนใดที่หนทางยังชีพของแกถูกทำลาย แกก็พร้อมที่จะต่อสู้จนกว่าลมหายใจจะออกจากร่าง และคนอย่างตาหวังมีอยู่ทั่วเมืองไทย บอกให้เขารู้ว่าเขาจะต้องอยู่หรือตายเพื่ออะไร ทุกคนก็พร้อมที่จะตาย เพื่อที่ทุกคนจะได้อยู่” (หน้า ๑๕๓)

ความรักชาติอยู่ในสายเลือดของทุกคน ไม่เว้นแม้แต่คนที่พลัดบ้านเกิดเมืองนอนอย่างเชลยชาวเขาที่รักประเทศไทยซึ่งให้เขามีชีวิตรอดด้วยเมตตาอาารี ขณะเดียวกันก็รักและโหยหาอยากกลับประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขาที่กำลังถูกรุ่นไปด้วยไฟสงคราม

เมืองนิมิตร: การเชือดเฉิบบทบาทของตัวละครเอก

เมื่อวิเคราะห์ตัวละครให้ละเอียดลงไปอีก กล่าวได้ว่านวนิยายเรื่องเมืองนิมิตรของ “เรียมเอง” เสนอบทบาทของ รังสิต และ สุริยะ อย่างเท่าเทียมกันจนยากจะชี้ลงได้ว่าใครเป็นตัวละครเอก

รังสิต เป็นดังภาพสะท้อนของมาลัย ชูพินิจ ซึ่งนอกจากเป็นนักเขียนแล้วยังเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีประสบการณ์เข้มข้นจากการทำหนังสือพิมพ์มากมายหลายเล่ม คุรุมาลัยจึงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางวารสารศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี ๒๕๐๕ คุรุมาลัยสร้างรังสิตให้เป็นนักหนังสือพิมพ์ผู้มีอุดมการณ์สูง เขาไม่ยอมรับกระดาดะปันส่วนและทุนอุปการะจากรัฐบาล ด้วยเหตุผลเพื่อที่เขาจะได้รักษาหนังสือพิมพ์ของเขาให้เป็นหนังสือพิมพ์ที่แท้จริง มิใช่เป็นเพียงเศษกระดาดะปันส่วนหมึก เขามุ่งมั่นนำเสนอข่าวความเคลื่อนไหวของสังคมตามความเป็นจริง มิใช่เสนอข่าวแบบโฆษณาชวนเชื่อ หรือให้ข่าวแบบด่าเป็นข่าว ขาวเป็นด่า เขาวិพากษ์วิจารณ์สิ่งที่เกิดขึ้น รวมทั้งคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดในอนาคตให้ประชาชนได้รับรู้ รังสิตวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ว่า “ในยามที่ชาติบ้านเมืองตกอยู่ระหว่างภัยและไทยยืนอยู่บนทางแพร่งเช่นนี้ หน้าที่และความรับผิดชอบอย่างเขาไม่สามารถแบ่งเบาหรือโยนให้ผู้อื่นได้ และยามคับขันของภาวะสงคราม ยิ่งกว่ายามอื่นใด หนังสือพิมพ์ยังจะต้องบำเพ็ญกรณียของตนด้วยความรอบคอบขึ้นเป็นพิเศษ” (หน้า ๔๔) และเขาวិเคราะห์การทำงานของนักหนังสือพิมพ์ไว้ว่า “เวลาทำงานของหนังสือพิมพ์ไม่เหมือนงานอื่นใด มันไม่ใช่แต่จะเป็นการทำงานแข่งกับเวลาอย่างเดียว หากต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอสำหรับเหตุการณ์ ทรหดอดทนไม่ต่างไปกว่าทหาร ความรับผิดชอบหนักไม่ต่างไปจากแพทย์” (หน้า ๔๔) ดังนั้น รังสิตจึงเป็นตัวละครที่แสดงอุดมการณ์ของความเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีอุดมคติ มีคุณธรรม จริยธรรม และยื่นเคียงข้างประชาชนอย่างซื่อสัตย์ อันเป็นหลักปฏิบัติของคุรุมาลัยตลอดเวลาที่ยึดอาชีพเป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์

รังสิตยังเป็นคนที่มีสำนึกด้านมนุษยธรรมอย่างสูง เขามีได้เพียงต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งเป็นมหามิตรของรัฐบาล แต่เขาต่อต้านสงคราม เพราะสงคราม “เพาะให้เกิดความโกรธและความเกลียด แม้ระหว่างคนที่ไม่เคยรู้จักกัน รบราฆ่าฟัน ทั้งๆ ที่ไม่รู้ว่าเพื่อใครและอะไร” (หน้า ๓๑) รังสิตไม่เห็นด้วยกับค่านิยมทางสังคมแบบเก่าที่แบ่งชนชั้นของคนเป็นคนรวย-คนจน ไพร่-ผู้ดี คนบ้านนอก-คนเมืองกรุง คนโง่-คนฉลาด ฯลฯ ทำให้มนุษย์ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกัน ทั้งๆ ที่มีคนที่เคราะห์ร้ายด้อยโอกาส รังสิตเชื่อมั่นว่ามนุษย์มีหน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในความเป็นจริงมนุษย์ไม่อาจเท่าเทียมกัน อาจจะเป็นเพราะชาติตระกูล สถานะทางสังคม เศรษฐกิจ สติปัญญา แต่ถึงแม้คนเรา ไม่มีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะได้รับสิ่งเหล่านี้ คนเราก็ควรมีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะทำหน้าที่เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ด้วยกันด้วยความเข้าใจ เห็นใจ

เหมือนอย่างที่รังสิตและรัมภาน้องสาวช่วยเหลือเคลียศึกษาชาวชาว ดูแลชาวบ้านที่ขาดหมอขาดยา และอุปการะเด็กกำพร้าจากสงครามหลายคน รวมทั้งรัญจวน ซึ่งเป็นเด็กที่ทำให้เขาและคนรักผิดใจกัน เพราะผกาไม่ยอมรับเด็กสาวที่ไม่มีหัวนอนปลายเท้า ขาดการอบรมขัดเกลา และที่สำคัญอย่างยิ่งผกาเชื่อตามคำพูดของคนอื่นว่ารัญจวนเป็นเด็กสาวที่ใช้ชีวิตล้าส่อนทางเพศ รังสิตพยายามอธิบายให้ผกาเห็นว่ารัญจวนเป็นเหยื่อของผู้ชายที่มีเจตนาชั่ว เมื่อทำลายผู้หญิงทางกายไม่ได้ ก็ทำลายให้เธอเสียชื่อเสียง สังคมมักยกย่องและเชื่อถือคนที่มีความมีตำแหน่ง แต่ในขณะที่เดียวกันก็กดขี่เหยียดหยามคนที่ต่ำต้อย เคราะห์ร้าย ดังนั้น รังสิตจึงมุ่งหมายที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงค่านิยมเลวร้ายนี้ ดังที่เขากล่าวกับผกาว่า

“มันจะไม่ทำให้คุณขาบชาน ปิติ และเต็มไปด้วยความตื่นเต้นดอกหรือ ผกา ที่จะได้มีส่วนร่วมในงานนั้น งานของการปลดปล่อยพันธนาการเก่าออกไปจากชีวิตเก่าของคนเรา ประเพณีและศรัทธาอันล้าสมัยเพราะความเห็นแก่ตัว และเห็นแก่ได้ การประสานทัศนะในชีวิตรหว่างยุคเก่ากับยุคใหม่ ระหว่างความเพ้อฝันและความจริง สิ่งที่เราจะหนีไม่พ้นเมื่อสงครามครั้งนี้ผ่านไป” (หน้า ๑๐๕)

รังสิตเอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้มาก เขายึดมั่นในอุดมคติของตนอย่างสูง เขายินยอมสูญเสียผกาไปมากกว่าละทิ้งอุดมคติของตนในการช่วยเหลือคนเคราะห์ร้ายและผู้ด้อยโอกาส ดังที่เขากล่าวกับรัมภาน้องสาวว่า

“อย่างลืมว่ารัญจวน...ก็อย่างแก้ว อย่างแพง และเด็กที่เราเคยอุปการะทุกคน เป็นตัวแทนของสิ่งที่ต่อสู้มาตลอดเวลาเหล่านี้ เพื่อโลกที่ดีกว่า เพื่อชีวิตที่ดีกว่า สำหรับแกและพวกอย่างแกจะได้ยั่งยืนต่อไป ถอยหลังเสียครั้งหนึ่งในความตั้งใจนั้น งานในชีวิตของเราก็จะแหลกสลายลงอย่างไม่เป็นท่า” (หน้า ๑๑๐)

ดิเรกเป็นผู้ที่เข้าใจความคิดของรังสิตอย่างทะลุปรุโปร่งและสามารถอธิบายได้ชัดเจนว่ารังสิตยึดมั่นในอุดมการณ์ของโลกใหม่ สังคมใหม่ ที่ให้อิสรภาพและความเป็นธรรมแก่ทุกคนโดยเท่าเทียม ดังที่เขาอธิบายให้รัญจวนฟังว่า

“รัญจวนต้องโตต่อไปอีกหลายปี เห็นชีวิตต่อไปอีกหลายด้าน ถึงจะรู้ว่ามันยังมีสิ่งอื่นๆ อีกที่สำคัญกว่านั้น ความรักระหว่างผู้หญิงผู้ชาย ที่สำคัญที่สุดสำหรับความรู้สึกรู้สึกของผู้หญิง สิ่งที่สูงส่งกว่า ยึดเยื้อจริงกว่า เพราะว่ามันหมายถึงความผาสุกของบุคคลส่วนใหญ่ เป็นสวรรค์สำหรับคนทั่วไป แทนที่จะเป็นความสุขและสวรรค์สำหรับหญิงชายคู่หนึ่งคนใดโดยเฉพาะ เราเข้าใจหรือเปล่าว่าโดยการ

เลือกระหว่างคุณผกากับเรา นำใหญ่เขาไม่ได้หมายถึงเราหรือคุณผกาโดยเฉพาะ หากสิ่งที่เรากับคุณผกาเป็นตัวแทนอยู่...ยุคและสมัยที่ผ่านไปแล้ว กับยุคและสมัยที่กำลังจะมาถึง ขนบประเพณี และระบบสังคมสำหรับคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ กับขนบประเพณีและระบบสังคมที่เป็นธรรมเป็นคุณประโยชน์แก่คนทั่วไป” (หน้า ๑๓๐)

รังสิตจึงเป็นนักอุดมคติ เขามุ่งหวังที่จะเห็นภาพของสังคมไทยในอนาคต เป็นสังคมแห่งความผาสุก สังคมแห่งความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ สังคมอุดมคติของรังสิตก็เป็น “เมืองนิมิตร์” เช่นกัน แต่รังสิตมีโชคนพคุณ เขามุ่งมั่นที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมใหม่ของไทย โดยเริ่มจากสังคมเล็กๆ ในครอบครัวของเขาเอง นั่นคือการดำรงชีวิตด้วยเหตุผล เชื่อมมั่นในความถูกต้องที่ตนศรัทธา มีเชื่อตามคำสอนหรือคำบอกเล่าของผู้อื่น เขามีศรัทธาในเพื่อนมนุษย์ และมีความเมตตาแก่ทุกคนไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ รังสิตมีโชคนพคุณใหม่ที่ต่อต้านขนบประเพณีเดิมโดยสิ้นเชิง หรือคิดจะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมแบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน เขายังเชื่อถือในประเพณีและวิถีชีวิตแบบไทยเดิมอันทรงคุณค่า แต่เขาสนับสนุนการใช้สติปัญญาเลือกรับปรับใช้ให้เหมาะสม และเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิตใหม่ ดังที่เขากล่าวกับภรรยาของสาวว่า

“ศรัทธาและประเพณีที่ดีไม่เป็นอันตรายต่อใคร ประเพณีหลายอย่างของไทยเราล้ำสมัย เหมาะสมเพียงสำหรับประโยชน์ของคนหมู่หนึ่งกลุ่มใดในยุคหนึ่งๆ แต่หลายอย่างมันก็ยังใช้ได้ ในเมื่อมันหมายถึงคุณงามความดีและประโยชน์สุขของคนทั่วไป ประเพณีและอารยธรรมไม่ว่าเก่าหรือใหม่ มีสิ่งที่ดีแม้เด็กควรจะทอดทิ้งไปโดยสิ้นเชิง หรือรับเข้าไว้ทั้งดุ้น...โดยปราศจากการพิจารณาคุณค่าหรือความไร้ค่าของมันที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน พยายามกลั่นกรองเสียก่อนทุกคราวที่แม่เล็กจะรับอะไรเข้ามา อย่ายอมเป็นกระดาดชัษสำหรับทุกสิ่งทุกอย่างที่คนหรือชีวิตจะป้อนให้ อย่างคนพวกนั้น” (หน้า ๑๑๒)

สุริยะ ตัวละครเอกอีกตัวหนึ่งที่ “เรียมเอง” วางบทบาทไว้คู่เคียงกัน ในขณะที่รังสิตเปรียบเหมือนฝ่ายบุ๋น สุริยะจะเปรียบเหมือนฝ่ายบู๊ เพราะเขาเป็นหัวหน้าคณะทำงานใต้ดินกลุ่มเล็กๆ ที่มีบทบาทในการตัดกำลังเสียดายของทหารญี่ปุ่น สุริยะเป็นตัวละครที่มีมิติลึกเพราะเขามีความขัดแย้งในใจอย่างสูงทั้งเรื่องหน้าที่การงานและเรื่องความรัก เนื่องจากเขาเป็นลูกครึ่งญี่ปุ่น เขาต้องแบกรับภารกิจในฐานะทหารพระเจ้าจักรพรรดิและพันธกิจในฐานะผู้เกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทยอันเป็นแผ่นดิน

แม่ ไปพร้อมกัน ดังที่เขาเล่าว่า

“ผมอาจจะเป็นญี่ปุ่นโดยเลือดพ่อ แต่แม่ที่อุ้มท้องผมมากเป็นไทย ท้องฟ้า
ที่ผมแรกเห็น อากาศที่ผมแรกหายใจ แสงแดดที่แรกส่องหน้า และแผ่นดินที่ผมแรก
เหยียบก็เมืองไทย โดยประเพณีและการอบรม ผมจะต้องตายเพื่อพระจักรพรรดิ
ได้ทุกกรณีไป แต่โดยจิตใจที่แท้จริง เมืองไทยเป็นแผ่นดินที่ผมจะตายไปด้วย
ความสุขยิ่งกว่า” (หน้า ๑๑๗)

สุริยะต้องทำบทบาททั้งสองควบคู่กันไปอย่างปวดร้าวใจ แต่แล้วในวันที่เขา
ถูกทหารญี่ปุ่นระดมยิงอันแสดงว่าฝ่ายญี่ปุ่นล่วงรู้ภารกิจลับของเขาแล้ว เขาก็โล่งใจที่
สามารถตัดใจจากพันธกิจของทหารลูกพระอาทิตย์เสียได้ เขามุ่งทำงานใต้ดินเพื่อ
ประเทศไทยอันเป็นที่รักมากยิ่งขึ้น ภารกิจครั้งใหญ่ของเขาคือระเบิดรถไฟที่ขนส่งเสบียง
อาหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ขึ้นเหนือไปให้ทหารญี่ปุ่น ซึ่งเขาเสี่ยงชีวิตทำได้สำเร็จ

ความขัดแย้งในพันธกิจเพื่อบ้านเมืองของสุริยะดำเนินไปพร้อมกับความขัดแย้ง
ในความรัก เขารักธรมภา น้องสาวของรังสิต แต่เขารู้ดีว่าไม่อาจแต่งงานกับเธอได้ เขา
จึงปรารถนาเพียงให้เธอเข้าใจความรักอันบริสุทธิ์ของเขา อาจจะเป็นเพราะบทเรียน
จากการที่เขาถูกญาติพี่น้องฝ่ายแม่รังเกียจเคียดชังที่เขามีพ่อเป็นญี่ปุ่น เขาจึงไม่ต้องการ
ให้ธรมภาได้รับความทุกข์อย่างที่แม่ของเขาได้รับ นอกจากนี้เขายังมีพันธะติดค้างในใจที่
ทรยศต่อแผ่นดินพ่อเพื่อรักษาแผ่นดินแม่เอาไว้ ดังนั้น แม่เขาจะรู้ว่าเขาและธรมภา
มีโอกาสใช้ชีวิตร่วมกันด้วยความรักหลังสงครามยุติ แต่เมื่อใคร่ครวญดูแล้ว ทั้งสองอาจ
ไม่มีความสุขตลอดชีวิต เพราะธรมภาคงได้รับคำประณามจากคนไทยอื่นๆ ว่าแต่งงาน
กับทหารญี่ปุ่นที่สร้างหายนะแก่ชาติไทยและคนไทย ส่วนสุริยะก็ย่อมถูกประณามจาก
ชาวญี่ปุ่นด้วยกันว่าเป็นผู้ทรยศชาติและสมเด็จพระจักรพรรดิ และที่สำคัญสายเลือด
ญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่งในตัวเขาจะรบกวนมโนธรรมส่วนลึกให้เขาสำนึกบาปนี้อยู่มิวาย ดังนั้น
ในที่สุด สุริยะเลือกทางออกให้ชีวิตตนเองอย่างที่คุณอ่านคาดไม่ถึงในตอนแรก แต่เมื่อ
รับรู้แล้วก็เกิดความเข้าใจและเห็นใจอย่างที่สุดว่าเป็นทางเลือกเดียวที่เขาสมควรเลือก
นั่นคือ ความตาย สุริยะเลือกจบชีวิตตนเองอย่างกล้าหาญและเป็นลูกผู้ชายด้วยพิธีกรรม
อันศักดิ์สิทธิ์ตามวิถีวัฒนธรรมญี่ปุ่น วัฒนธรรมที่อยู่ในสายเลือดอีกครั้งหนึ่งของเขา
นั่นคือ ฮาราคีรี

ความตายของสุริยะเป็นความตายที่งดงามเพราะส่งผลให้เขามีศักดิ์ศรีสูงส่ง
น่ายกย่อง ความตายของเขาเป็นเครื่องหมายแสดงว่าเขาทำหน้าที่เพื่อแผ่นดินแม่และ

เพื่อสมเด็จพระจักรพรรดิได้สมบุญทั้งสองทาง หากเขายังมีชีวิตอยู่และแต่งงานมีความสุข เราคงอดคิดตลอดเวลาไม่ได้ว่าเขาคือทหารญี่ปุ่นผู้ทรยศ และนั่นจะเป็นตราบาปประทับตัวของเขาดลตลอดกาล จึงน่าชื่นชมที่ “เรียมเอง” หาทางออกให้ตัวละครเอกตัวนี้อย่างงดงาม และสอดคล้องกับเนื้อความที่ “บอกใบ้” ไว้แต่ต้น นั่นคือ คำพูดของท่านอธิบดีที่ว่าสุริยะจะไม่ตายโดยใครหรืออะไร เว้นไว้แต่น้ำมือของตนเอง ในตอนแรกผู้อ่านเพียงเข้าใจว่า ท่านอธิบดียกย่องสุริยะว่าเป็นคนสามารถเอาตัวรอดได้ทุกสถานการณ์ หากพลาดพลั้งก็จะเกิดจากข้อบกพร่องในการกระทำของตนเองเท่านั้น แต่เมื่อสุริยะเลือกประกอบพิธีฮาราคีรี^{๑๑} คำพูดประโยคนี้นี้จึงมีความหมายขึ้นมากกว่าสุริยะเท่านั้นที่กำหนดความตายให้ตนเอง ดังนั้นเขาจึงเป็นบุคคลที่น่านับถือ เพราะเขาเลือกความตายดีกว่าอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี ไม่มีคนนับถือแม้กระทั่งตนเอง

สุริยะเป็นตัวละครที่มีชีวิตชีวามาก ทั้งๆ ที่ “เรียมเอง” มิได้วาดภาพให้เป็นพระเอกหนุ่มหล่อเหลาเลยแม้แต่น้อย ชายร่างเตี้ยตาหยีหนวดงามผู้นักกลับตริ่งใจผู้อ่านเพราะความมีจิตใจดี รักเพื่อนมนุษย์ มีอารมณ์ขัน มีฝีมือความสามารถทางการทหาร และมีศักดิ์ศรี ตัวละครอย่างสุริยะลดภาพความโหดเหี้ยมเลวทรามของทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สองที่เราได้อ่านจากหนังสืออื่นๆ ลงอย่างมากมาย

เมืองนิมิต: สีสันของตัวละครผู้หญิง

นอกจากตัวละครชายจะเชิดเชือดบทบาทกันอย่างไวใจแล้ว “เรียมเอง” จัดวางบทบาทของตัวละครหญิงไว้อย่างโดดเด่นเช่นกัน ตัวละครสำคัญคือ รัญจวน ส่วนตัวละครที่มีบทบาทรองลงไปคือ รัมภา ผกา และทิพย์สุดา ซึ่งผู้ประพันธ์วางตัวให้เป็น

^{๑๑}พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์สูงส่งในการสังหารตนเองของชาวมุโรวินวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ผู้เป็นทหารจะสวมเครื่องแบบเต็มยศ นั่งคุกเข่า ปลดกระดุมเสื้อ ถอดเข็มขัด ปลดกระดุมกางเกง ดึงผ้าคาดเอวลงต่ำ แล้วใช้ดาบสั้นประจำตัวแทงหน้าท้องกรีดจากซ้ายไปขวาจนสุด หากผู้กระทำฮาราคีรีเป็นคนจิตใจเข้มแข็งมาก ยังไม่สิ้นลมหายใจในตอนนี้หรือก่อนหน้านี้นี้ ทั้งๆ ที่เลือดและอวัยวะภายในไหลออกมาจากบาดแผล เพื่อนรักของเขาที่ยืนถือดาบอยู่ข้างหลังจะบันคอคเขาให้ขาดกระเด็น หากเขากระทำการเพียงลำพัง เขาจะต้องชักดาบออกและแทงลำคอตนเองจนสิ้นชีวิต การทำฮาราคีรีต้องทำด้วยตนเองทุกขั้นตอน แม้จะมีคนใกล้ชิดเช่นภรรยาหรือเพื่อนสนิทเฝ้าดูเป็นสักขีพยาน แต่จะช่วยเหลือให้รอดชีวิตมิได้ เว้นเสียแต่จะช่วยกระทำการให้สำเร็จเมื่อเห็นว่าผู้กระทำฮาราคีรีทำด้วยตนเองไม่ไหวแล้ว

ผู้มีความขัดแย้งกับตัวละครฝ่ายชาย ในด้านความคิดบ้าง อุดมคติบ้าง แต่ในที่สุดก็มีความเข้าใจกันได้ ผลลงเอยกับรังสิต ทิพย์สุดาลงเอยกับดิเรก รัมภาและสุริยะมีความรักและเข้าใจกัน ซึ่งสุริยะปรารถนาให้ทั้งสองเก็บไว้เป็นความทรงจำอันงดงามเพราะเขาเลือกความตาย เนื่องจากรัญจวนเป็นตัวละครหญิงที่โดดเด่นที่สุด ผู้เขียนจะกล่าวถึงรัญจวนเพียงคนเดียว

รัญจวน เป็นเด็กกำพร้าจากสงคราม เธอเป็นตัวแทนของประชาชนคนธรรมดาที่มีรู้อิโนอิเหน่แต่กลับได้รับผลกระทบแสนสาหัสจากการต่อสู้ทำลายล้างของมหาอำนาจชาติอื่น รัญจวนเป็นเด็กสาวอายุ ๑๕ อันเป็นวัยเสี่ยงภัย แต่เธอรอดพ้นจากปากเหยี่ยวปากกามาได้เพราะประสบการณ์ชีวิตที่ต้องเลี้ยงตนเองเพียงลำพังสอนให้เธอฉลาด มีไหวพริบและเป็นนักสู้ และแน่นอนอีกส่วนหนึ่งมาจากคุณภาพจิตใจของเธอเอง เธอรักศักดิ์ศรี เธอจึงไม่ขอทานเลี้ยงชีพ เธอมีจิตใจที่อิสระเสรีแต่ไม่ยอมทำสิ่งใดที่เป็นการทำร้ายตนเองและผู้อื่น รัญจวนโชคดีที่อยู่ในความอุปการะของรังสิตและรัมภา เพราะการได้อยู่กับคนดี ทำให้รัญจวนได้รับการอบรมขัดเกลาให้เป็นคนดียิ่งขึ้น

“เรียมเอง” แสดงแนวคิดต่อต้านสงครามผ่านรัญจวนเด็กกำพร้า รัญจวนเกลียดสงครามเพราะสงครามพรากครอบครัว ความอบอุ่น ความมั่นคงของเธอไปหมดสิ้น เธอประกาศว่า “หนูเกลียดการรบราฆ่าฟันกัน หนูเกลียดสงคราม แพ้หรือชนะ ไม่เห็นมันจะได้ความอะไร นอกจากเหลือเด็กกำพร้าอย่างหนูไว้เต็มบ้านเต็มเมืองเท่านั้น” (หน้า ๒๔๖) นอกจากนั้นสงครามยังทำให้เด็กวัย ๑๕ อย่างเธอต้องจับอาวุธฆ่าคน ประสบการณ์เลวร้ายนี้จะอยู่ในความทรงจำของเธอไปอีกยาวนาน แม้จะได้รับคำปลอบโยนว่าเธอทำถูกต้องแล้ว เพราะ “การตายของนายเขรานั้นหมายถึงการอยู่ของสุริยะ และการอยู่ในสภาพปกติของอาวุธยุทโธปกรณ์ในรถถังขบวน หมายถึงความพินาศควอดวายของคนไทยอีกมากมายในเวลาที่เกิดปะทะกันขึ้น” (หน้า ๒๔๘) และขณะเดียวกันเธอต้องยอมรับความจริงว่า “ไม่ว่าเธอจะเกลียดสงครามมากเท่าใด สงครามก็ไม่มีความจบสิ้น และประชาชนก็ยังเป็นเหยื่อของสงครามอันเกิดจากความกระหายอำนาจของคนไม่กี่คนต่อไป

“หนูเกลียดการรบราฆ่าฟัน” หล่อนซ้ำประโยคนั้นอีก “หนูเกลียดสงคราม”

รังสิตถอนใจ “ไม่มีใครเลยจะชอบมัน รัญจวน นึกคิดว่าถึงนายเขรที่ตายก็เหมือนกัน”

“นั่นทำไมแกต้องมารบกับเรา ทำไมเราต้องรบกับแก”

“เพราะต่างฝ่ายต่างไม่มีหนทางอื่นสำหรับเลือกเลย” รังสิตอธิบาย “ทุกคนเหมือนเบี้ยในกระดานหมากรุกทั้งนั้น มีหน้าที่จะต้องคุ้มครองป้องกันและคอยเป็นเหยื่อแก่ความตาย เพื่อความปลอดภัยของขุนสงครามทั้งสิ้นจนกว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะพ่ายแพ้”

“แล้วก็ได้ประโยชน์อะไรคะ คุณน้า”

“อ้อ อย่างน้อยต่างฝ่ายต่างก็ขยายกันไปชั่วคราว จนกว่าเวลาจะทำให้ทุกคนลืมความเศร้าสลดสยดสยอง และพวกลูกสงครามปัจจุบันที่เติบโตเป็นชายฉกรรจ์เกิดคึกคักขึ้นมาใหม่”

“งั้นสงครามก็ไม่มีวันหมดไปจากโลกนี้ได้ ?”

“มันไม่มีวันจะหมดไปจากโลกนี้ได้ ตราบใดที่มนุษย์ยังเป็นมนุษย์”

(หน้า ๒๔๙)

บทสนทนาระหว่างรังสิตและรัญจวนในตอนนี้นำแสดงแนวคิดของผู้ประพันธ์เรื่องสงคราม ซึ่งพิชญได้เน้นย้ำแต่นั้นจนถึงบัดนี้ว่าสงครามไม่มีวันหมดสิ้น มีแต่จะรุนแรงขึ้น ไกลตัวขึ้น และประชาชนเป็นเหยื่อผู้บริสุทธิ์มากขึ้น

นอกจากมีบทบาทสนับสนุนรังสิต รัญจวนยังมีบทบาทสนับสนุนสุริยะ เพราะเธอ “อ่าน” สุริยะออกว่าเป็นคนจิตใจดี เป็นลูกครึ่งญี่ปุ่นที่มีหัวใจเป็นไทยเต็มร้อย เธอจึงเป็นตัวกลางสื่อความในใจระหว่างสุริยะและธัมภา การหนีออกจากบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาการผิดใจกันระหว่างรังสิตกับธัมภา ทำให้รัญจวนได้เข้าไปอยู่ในแผนการระเบิดรถไฟของสุริยะโดยไม่รู้ตัว แต่เธอก็ได้ช่วยชีวิตสุริยะและรู้เห็นการทำงานลับของเขานี้จนเป็น “แหล่งข่าว” ชั้นดีให้รังสิตนำไปเขียนเป็นข่าวใหญ่เพื่อเปิดเผยให้ประชาชนคนไทยได้ล่วงรู้การทำงานใต้ดินของฝ่ายต่อต้านญี่ปุ่น รัญจวนยังมีบทบาทสนับสนุนดิเรก เพราะหลังจากแอบอ่านต้นฉบับ “เมืองนิมิตร” เป็นคนแรก รัญจวนเป็นนักวิจารณ์ปากกล้าที่แสดงความคิดเห็นตีความว่าตัวละครทั้งหลายใน “เมืองนิมิตร” ของดิเรกคือบุคคลที่มาใช้ชีวิตร่วมกันที่คลองแสนแสบในยามสงครามนั่นเอง ดังนั้น จึงนับได้ว่ารัญจวนเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นสอดร้อยไปกับตัวละครสำคัญอื่นๆ ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องที่เดียว

เมืองนิมิตร: สังคมอุดมคติ

นอกจากแก่นเรื่องหลักจะเป็นเรื่องอุดมการณ์ความรักชาติแล้ว แก่นเรื่องรองของนวนิยายเรื่องนี้คือ จินตนาการถึงสังคมอุดมคติ เช่นเดียวกับ Utopia ของ Sir

Thomas More และ *Brave New World* ของ Aldous Huxley อุดมกรูทวิปใน *ไตรภูมิพระร่วง* ของ พระมหาธรรมราชาลิไท เมืองนิมิตร ของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ และวรรณกรรมอีกหลายเรื่องซึ่งนักเขียนจำลองโลกอุดมคติเป็นงานวรรณกรรม เพื่อสะท้อนความใฝ่ฝันของเขาถึงโลกที่ดีกว่า

ในเรื่อง *เมืองนิมิตร* ของ “เรียมเอง” ดิเรกเป็นนักเขียนที่พยายามสร้างสังคม อุดมคติ เขาเขียนนวนิยาย ซึ่งเขาตั้งชื่อว่า เมืองนิมิตร อันเป็นเมืองที่ “ชาวเมืองไม่มีใครเบียดเบียนใคร ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่ต้องมีทหาร ไม่ต้องมีตำรวจ ไม่ต้องมีกฎหมาย...” (หน้า ๑๙) และ “มนุษย์เราอาจอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากความรู้สึกถึงความผิดแปลก แตกต่างของเชื้อชาติ ศาสนา ศรัทธาและผิวพรรณ รักกันแทนที่จะเกลียด ช่วยเหลือแทนที่จะทำลาย” (หน้า ๒๐) ดิเรกขายความคิดอุดมคติด้วยปากเปล่า หรืออย่างดีก็มีเพียงกระดาษค่าคร่ำคร่าเพียง ๑ หน้ามาเป็นเวลานาน แต่ไม่สามารถลงมือเขียนนวนิยายเรื่องนี้ได้ดังปากพูด จนกระทั่งเขาอพยพเข้าไปอยู่ที่คลองแสนแสบ ตามคำชวนของรังสิต เขาจึงลงมือเขียนนวนิยายเรื่องนี้ได้ และเขียนได้จนจบ โดยได้แรงบันดาลใจจากชีวิตจริงที่ดำเนินไปในคลองแสนแสบยามสงครามนั่นเอง เขาได้สัมผัสถึงความสงบร่มเย็น เขาได้เห็นความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ชาวบ้านและผู้อพยพหนีสงคราม เขาได้เห็นความปรารถนาดี เอื้ออาทรและเมตตาระหว่างกัน การพูดจาทักทายหัวเราะร้องไห้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันอันเป็นภาพที่ไม่อาจพบในเมืองใหญ่ สิ่งเหล่านี้เป็นแรงบันดาลใจให้ดิเรกเขียนนวนิยายเรื่องนี้จนจบ เขาบอกว่า “บรรดาตัวละครต่างก็แจ่มขึ้นในความคิดแล้ว ไม่ใช่ตัวพระตัวนางในจินตภาพอีกต่อไป ไม่มีใครมีบทบาทสำคัญกว่าใคร ทุกคนมีบทบาทสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น เพราะมันเป็นชีวิตจริงของชาวไร่ ชาวนาเหล่านี้ เท่าๆ กับอภินิหาร รัฐมนตรี เศรษฐี เจ้านาย ขุนนาง นายห้าง พ่อค้า หรือเพียงประชาชนคนเดินถนนที่มาอยู่ใหม่ คนใหญ่หรือคนเล็กรับผิดชอบในแผนผังของชีวิตร่วมกัน รู้สึกในสุขหรือทุกข์ร่วมกัน นั่นคือ ตัวละครที่ผมต้องการใน ‘เมืองนิมิตร’” (หน้า ๙๕) ตัวละครใน *เมืองนิมิตร* ของดิเรกจึงได้แก่ รังสิต รัมภา ผกา ทิพย์สุดา รัญจวน ทานอภินิหาร ดูโซะ ตาหวั่ง นายมุด ฯลฯ ซึ่งคือบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในเรื่อง *เมืองนิมิตร* ของ “เรียมเอง” นั่นเอง เพียงแต่เปลี่ยนชื่อไป ดิเรกปรับแก้ความนึกคิดจิตใจของตัวละครของเขาโดยได้ความคิดจากรัญจวน ซึ่งอ่านเรื่องของดิเรกแล้วเข้าใจได้ว่า ตัวละครทุกตัวคือใครในชีวิตจริง ดังที่ดิเรกกล่าวถึงรัญจวนผู้ล่วงรู้จินตนาการเรื่องเมืองนิมิตรของเขาดีที่สุดว่า “เขารู้ดีว่า ‘เมืองนิมิตร’ ของผมคือที่นี่ และชีวิตของตัวละคร

ทุกตัวก็คือทุกคนที่เราเห็นๆ กันประจำวัน เขารู้ว่า อวสานของ “เมืองนิมิตร์” จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างและทุกด้านเรียบร้อยตามความปรารถนาของเขา” (หน้า ๒๕๒) เมืองนิมิตร์ของ “เรียมเอง” และเมืองนิมิตร์ ของดิเรก จึงเป็นเรื่องเดียวกันนั่นเอง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์มากที่ “เรียมเอง” ใช้เทคนิคการแต่งที่นิยมกันในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) คือเทคนิค Metafiction หรือเรื่องเล่าที่เล่าถึงตัวมันเอง ทั้งๆ ที่ช่วงเวลาที่เราคร่ำครวญแต่งนวนิยายเรื่องนี้เป็นยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ หรือเรียกได้ว่าเป็นยุคสมัยใหม่ (modernism) จึงกล่าวได้ว่าคร่ำครวญเป็นนักเขียนล้ำยุคมาก

ดิเรกเป็นภาพสะท้อนด้านหนึ่งของคร่ำครวญ คือ เป็นนักประพันธ์ที่มุ่งสร้างวรรณกรรมสะท้อนความจริง ตัวละครมีเลือดมีเนื้อมีชีวิตชีวาราวกับบุคคลจริง มิใช่หุ่นที่ผู้แต่งเสกสรรปั้นขึ้น งานประพันธ์ไม่ใช่สินค้าที่ผลิตอย่างรีบร้อนฉาบฉวย แต่เป็นผลงานที่เกิดจากการ “ป่ม” ประสบการณ์และจินตนาการจนสูงจนม ชนิตที่ว่าเมื่อลงมือเขียน ทุกสิ่งทุกอย่างก็พรุ้งพรุ้งออกมาราวสายน้ำ มีพลังและพลวัตราวกับเหตุการณ์ทุกเหตุการณ์เกิดขึ้นจริง ตัวละครทุกตัวละครมีชีวิตและวิญญาณ คนอ่านจึงรู้สึกดื่มด่ำกับเรื่องราวและชีวิตในนวนิยายนั้นราวกับมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ผลงานวรรณกรรมอมตะของโลกล้วนมีคุณลักษณะเช่นที่กล่าวมานี้ ดิเรกได้กล่าวถึงผลงานเมืองนิมิตร์ของเขาว่า

“หนังสือที่ผมต้องการต้องเป็นเรื่องคล้ายของจริง และอาจเกิดได้ไม่ว่าจะเป็นในเมืองไทยหรือที่หนึ่งในใดในโลกทุกวันนี้ ตัวละครของผมจะต้องรู้สึกได้หายใจได้ เต็มไปด้วยเลือดเต็มไปด้วยเนื้อเหมือนอย่างมนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย ไม่ใช่เรื่องของความเพ้อฝัน ชีวิตล้วนแต่หวานและอยู่ในกรอบที่กำหนดไว้ ตัวละครก็เดินไปราไปแล้วแต่ผู้เขียนจะชักใยเหมือนหุ่นกระบอก ผมเองเป็นนักศึกษาเท่ากับนักเขียน ชีวิตมนุษย์เป็นของเวียนไม่จบ ธรรมชาติมนุษย์ก็เหมือนกัน นั่นเป็นหัวใจของการประพันธ์ “เมืองนิมิตร์” ของผม ฉะนั้นถึงต้องศึกษานาน เดียวนี้ตัวละครทุกตัวอยู่ในหัวหมดแล้ว แผนผังชีวิตของตัวละครเหล่านั้นก็เช่นเดียวกัน มันเหมือนส่วนหนึ่งของผม กินกับผม นอนกับผม ฉะนั้น ขอบย้าได้กังวลไปหน่อยเลยถึงเวลาลงมือเขียนเมื่อไร ตัวละครทั้งหลายจะแสดงบทบาทของมันเอง จนกว่าจะจบเรื่อง และจบเมื่อไร เราก็จะได้ “เมืองนิมิตร์” ที่สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของผมทุกประการ” (หน้า ๘๒-๘๓)

เมืองนิมิตร: สงครามหลังสันติภาพ

กล่าวกันว่าโลกมิเคยให้บทเรียนเพียงด้านเดียวแก่มนุษย์ ในความชั่วอาจมีความดี ในความดีอาจมีความชั่ว ในสิ่งสวยงามอาจมีความน่าเกลียดแฝงอยู่ เช่นเดียวกับในความอัปมงคลก็อาจซ่อนความงดงามไว้ ในยามสงคราม เมื่อแผ่นดินถิ่นเกิดถูกย่ำยี ประชาชนทุกระดับสำนึกถึงความรักชาติและการปกป้องเอกราชอธิปไตยของชาติ เมื่อต้องประสบภัยพิบัติเดือดร้อน ประชาชนหันหน้าเข้าร่วมมือกัน รู้รักสามัคคี มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยไม่แบ่งแยกชาติ ชั้น วรรณะ ศาสนา หรือวัฒนธรรม เมื่อเผชิญหน้ากับสงคราม มนุษย์เฝ้ามองสันติภาพ และปรารถนาสันติสุข รอคอยวันที่สงครามยุติเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่

อย่างไรก็ตาม เมื่อสงครามสงบ สันติสุขเกิดขึ้นแล้ว ชีวิตใหม่ที่ปรารถนามาก็กลับเป็นชีวิตเก่าที่ย่ำช้ารอยเดิม เหมือนดังที่รังสิตคาดการณ์ว่าหลังสงครามสงบ ผู้คนจากที่ต่างๆ ที่หนีร้อนมาพึ่งเย็นที่ตำบลแสนแสบแห่งนี้ ต่างก็จะแยกย้ายกลับไปใช้ชีวิตในทิศทางของตน และต่างก็กลับเป็นคนแปลกหน้าต่อกัน คิดถึงแต่ตนเองและผลประโยชน์ของตน จนเกิดความขัดแย้งและอาจเป็นชนวนของความแตกแยกต่อไป หากยามทุกข์ผู้คนเห็นอกเห็นใจกัน แต่ยามสุขกลับแก่งแย่งแข่งขันกัน เช่นนี้แล้ว โลกคงไม่อาจมีสันติสุขที่แท้จริง

“คลองเส้นนี้เหมือนถนนสายเดียวที่บังคับให้เราพบกัน คู่คนเคยกัน รักใคร่ซึ่งกันและกัน ในขณะที่อยู่ในกรุงเทพฯ แม้บ้านใกล้เคียงรั้วติดกัน ชั่วเวลาตาปี จะหักทลายกันทั้งที่ก็แสนยาก จากนั้นไปทุกคนต่างจะกลับไปสู่ชีวิตเก่า ซึ่งคนเราเกือบจะไม่มีเวลาสนใจต่อใคร หรืออะไรมากไปกว่าตนของตน ในยามทุกข์และอยู่ในความคับขัน คนเราอาจจะยอมรับภัยและความทรमानร่วมกันได้ด้วยความทรหดอดทน แต่ทันทีที่ถึงวันดีคืนดี ทันทีที่ยามสุขมาถึง สิ่งเดียวที่คนเราจะคิดก็อยู่ที่สวัสดิภาพและผลประโยชน์ของตนเป็นเบื้องต้นและปรีโยसान ความขัดแย้งในผลประโยชน์ของกันและกัน จะเป็นชนวนของความแตกร้างต่อไป นั่นแหละเป็นปัญหาที่จะต้องเผชิญกันในอนาคต” (หน้า ๒๕๖)

ดังนั้น แม้สันติภาพเกิดขึ้นแล้วหลังสงครามสงบลง แต่ประชาชนอาจจะต้องเผชิญหน้ากับสงครามที่ยิ่งใหญ่กว่า นั่นคือสงครามแห่งการดำรงอยู่ สงครามชีวิตที่แต่ละคนต้องผจญด้วยหัวใจอันแข็งแแกร่ง และอดทน อาจเป็นสงครามกับความยากจน อาจเป็นสงครามกับอำนาจกดขี่ หรือสงครามกับเจ้าอาณานิคม แต่ที่น่ากลัวก็คืออำนาจ

และผลประโยชน์จะนำพาให้ก่อสงครามครั้งต่อไป รวากับล้มความทุกข์แสนสาหัส ความพลัดพราก ความสูญเสีย และความตายในช่วงสงครามที่เพิ่งผ่านพ้นมา

ทำอย่างไรเล่าจึงจะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดสงครามทำลายล้างชีวิตครั้งต่อไป ทำอย่างไรเล่า “เมืองนิมิตร” จะเกิดขึ้นทุกแห่งหนและถาวร ไม่ใช่เพียงที่พิกพิงชั่วคราวในยามสงครามเท่านั้น “เรียนเอง” อาจจะแฝงคำถามเหล่านี้ไว้ระหว่างบรรทัด

เมืองนิมิตร: ผลงานทรงคุณค่าของ “ครูมาลัย”

ปี ๒๕๔๙ ที่ผ่านมาเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลของมาลัย ชูพินิจ ได้มีการจัดงานเพื่อเชิดชูเกียรติคุณของครูมาลัย และเป็นโอกาสให้มีการนำผลงานเขียนมา แนะนำให้นักอ่านรุ่นใหม่ได้ชื่นชมคุณค่าทางสังคมและทางวรรณศิลป์กันอีกครั้งหนึ่ง นวนิยายเรื่องเมืองนิมิตรเป็นผลงานชิ้นหนึ่งที่มีความร่วมสมัย สร้างความประทับใจแก่คนรุ่นใหม่ได้อย่างดี^{๑๑} เพราะแนวคิดของครูมาลัยในนวนิยายเรื่องนี้ยังเป็นอุดมการณ์ที่เข้มข้น หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองผ่านพ้นไปแล้ว ๖๒ ปี โลกเราก็กำลังคืบคลานเข้าสู่ภาวะสงครามครั้งใหม่ คนรุ่นเรากำลังเผชิญหน้ากับสงครามอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างไปจากคนรุ่นพ่อแม่ แม้ยังมีได้ประกาศเป็นสงครามโลกแต่ก็เป็นสงครามที่ใกล้ชิดและไร้เหตุผลจนทำให้เราเปรียบเทียบสันติภาพของโลก เราจะเห็นได้ว่าคำถามที่ครูมาลัย แฝงนัยไว้ระหว่างบรรทัดดังไม่มีใครตอบ สงครามไม่มีวันจบสิ้น สันติภาพและสันติสุขยังไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ตราบใดที่มนุษย์ยังมุ่งแสวงหาอำนาจโดยไม่ไยดีต่อความทุกข์ของผู้อื่น

เมืองนิมิตรได้สะท้อนประสบการณ์อันชัดเจนของครูมาลัยที่เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์อย่างลึกซึ้งทั้งด้านดีและด้านร้าย รังสิดไม่ต้องการให้เมืองนิมิตร เมืองแห่งความรัก สามัคคี และความสมานฉันท์ ปรากฏอยู่ในหน้ากระดาษนวนิยายของดีเรกเพียงเท่านั้น เขาพยายามทำให้สังคมเล็กๆ ของเขาเป็นสังคมแห่งความสุข สังคมที่เคารพความเป็นมนุษย์ โดยเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกันครูมาลัยก็ต้องการให้เมืองนิมิตรเป็นสังคมจริง เป็นสังคมโลก ไม่ใช่เพียงสังคมอุดมคติที่อยู่ในจินตนาการอันไม่เคยเป็นจริง

^{๑๑} หลายปีมาแล้วคุณนิมิตร พิพิธกุล ศิลปินคนสำคัญแห่งคณะพระจันทร์เสี้ยวการละคร ได้นำนวนิยายเรื่องเมืองนิมิตรไปสร้างเป็นละครเพลง ประสบความสำเร็จไม่น้อย และในปีการศึกษา ๒๕๔๙ นี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้คัดเลือกนวนิยายเรื่องนี้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับนักศึกษา ชั้นปีที่ ๑ ทุกคณะ

บรรณานุกรม

- ถวิล มั่นสน่อม (บรรณาธิการ). วารสาร “นักเขียน” ฉบับพิเศษ วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๙.
กรุงเทพฯ: สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.
- “เรียมเอง” (นามแฝงของมาลัย ชูพินิจ). เมืองนิมิตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กระท่อม
ป.ล., ๒๕๔๔.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “สุภาพบุรุษ...มนุษย์ภาพ “ศรีบูรพา” ภูหลวง สายประดิษฐ์” คืออิสสรชน คือคนดี
คือศรีบูรพา, กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก, ๒๕๔๘. หน้า ๙๖.
(หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบชาติกาล ๑๐๐ ปี ภูหลวง สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา))